

Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства
та природокористування
Навчально-науковий інститут економіки та менеджменту
Кафедра суспільних дисциплін

07-03-187

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до семінарських занять та самостійного вивчення навчальної
дисципліни **«Методика проведення психологічної експертизи
в різних галузях психології»**

**«Methodology of psychological examination's conducting
in various branches of psychology»**

для здобувачів вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня за спеціальністю 053 Психологія
денної та заочної форми навчання

галузь знань
branch of knowledge
спеціальність
specialty

05 Соціальні та поведінкові науки
05 Social and behavioral sciences
053 Психологія
053 Psychology

Рекомендовано
науково-методичною комісією
зі спеціальності
053 Психологія
Протокол № 8 від 23.01.2019 р

Методичні вказівки до семінарських занять та самостійного вивчення з навчальної дисципліни «Методика проведення психологічної експертизи в різних галузях психології для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 053 Психологія галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки заочної форми навчання / Колодич О. Б. – Рівне : НУВГП, 2019. – 34 с.

Укладач: Колодич О. Б. , кандидат психологічних наук, доцент кафедри суспільних дисциплін.

Відповідальний за випуск: Олексін Ю. П. , доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри суспільних дисциплін.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

© Колодич О. Б., 2019
© НУВГП, 2019

- 1 Вступ
- 2 Методичні поради для роботи над дисципліною
- 3 Теми семінарських занять
- 4 Плани семінарських занять
- 5 Самостійна робота
- 6 Методи контролю
- 7 Питання до підсумкового контролю з дисципліни
- 8 Рекомендована література
- 9 Інформаційні ресурси

1. Вступ

Психологічна експертиза — один з найскладніших напрямків діяльності практичного психолога. Труднощі цієї роботи полягають у тому, що основні проблеми та галузі, які потребують психологічних експертиз, суттєво відрізняються одна від одної. Крім того, психологічна експертиза висуває підвищені вимоги як до особистісних, моральних якостей психолога, так і до рівня його професійної компетентності. Вивчення дисципліни «Методика проведення психологічної експертизи в різних галузях психології» сприятиме формуванню у майбутніх психологів свідомого і відповідального ставлення до своєї професії і особистості.

При вивченні методики проведення психологічної експертизи в різних галузях психології виникають певні труднощі, що викликані відсутністю загальних понять про проведення експертизи в цілому, цілісності образу психологічної експертизи. У навчальних посібниках існує відома термінологічна неточність і невизначеність у трактуванні предмету проведення психологічної експертизи в різних галузях психології.

Зміст дисципліни «Методика проведення психологічної експертизи в різних галузях психології», її місце, обсяг дотепер по-різному розглядаються фахівцями.

Мета дисципліни — ознайомити студентів з основними питаннями психологічної експертизи, технологією її проведення та підготовки; сформулювати здатність самостійно планувати та проводити психологічну експертизу, вибирати адекватні методи для дослідження особливостей особистості, виявляти та вивчати особистісні якості, індивідуально-психологічні та психофізіологічні особливості особистості.

Завдання:

1. ознайомити з загальними основами та методикою проведення психологічної експертизи в різних галузях психології та сферах життєдіяльності людини;
2. показати можливості використання наукових та прикладних психологічних знань у сфері експертних досліджень;
3. формувати вміння та навички використання психологічних методик в різних галузях психологічної експертизи;

4. формувати уміння та навички інформаційно-аналітичної діяльності в галузі психологічної експертизи;
5. розвивати професійне мислення, сприяти професійному та особистісному зростанню студентів.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування наступних **компетенцій**:

соціально-особистісних:

- адаптивність і комунікабельність;
- наполегливість у досягненні мети;
- розуміння та сприйняття етичних норм поведінки відносно інших людей і відносно природи (принципи біоетики);

загальнонаукових:

- володіння базовими уявленнями про основи клінічної психології, що сприяють розвитку загальної культури й соціалізації особистості, яка страждає на захворювання;
- здатність використовувати інноваційні технології в практичній діяльності;

інструментальних:

- володіння практичними способами пошуку наукової і професійної інформації з використанням сучасних комп'ютерних засобів, мережових технологій, баз даних і знань;
- володіння дослідницькими навичками щодо вивчення актуальних проблем розвитку психології аномального розвитку в сучасному світі;

професійних:

- знання історії, сучасного стану судово-психологічної експертизи;
- знання видів експертиз, спрямованих на дослідження психіки;
- знання значущих експертних підходів;
- знати зміст основних понять, комплексних за своїм змістом;
- знання закономірностей прояву суб'єктності людини і чинників, що впливають на її зниження;
- знання основних експертних технологій, що встановлюють психічні закономірності, які мають юридичне значення;
- вміння самостійно проаналізувати і оцінити висновок судово- психологічної експертизи як доказ у справі;
- вміння відібрати конкретні методики для певного виду експертиз і певних підекспертних;
- здатність розвинути професійну суб'єктність.

спеціалізовано-професійних:

- здатність організовувати та здійснювати реабілітаційну, корекційну, розвивальну та психотерапевтичну роботу з особами, які страждають на психосоматичні захворювання, з урахуванням структури порушення, вікових та індивідуальних особливостей осіб.

Студенти повинні **знати**:

- структуру, предмет, основні завдання та методи дисципліни «Методика проведення психологічної експертизи в різних галузях психології»;

- класифікацію та обставини застосування психологічної експертизи;
- фундаментальні положення організації та теоретико-методичні основи проведення психологічної експертизи в різних галузях психології;
- способи відбору психологічних методик для вирішення експертних задач;
- нормативні положення та рекомендації стосовно оформлення експертної документації;
- особливості складання експертом соціально-психологічного проекту розвитку особи, трудової групи;
- методи вивчення особливостей клієнта, закономірностей психічної діяльності, чинників, що впливають на якість функціонування психіки людини у різних видах життєдіяльності..

Студенти повинні **вміти**:

- організувати та провести психологічну експертизу;
- застосувати методи і методики психологічної експертизи;
- оформити висновок за результатами експертизи;
- розробити та обґрунтувати рекомендації щодо результатів, отриманих в ході проведеної психологічної експертизи.

2. Методичні поради для роботи над дисципліною

Зміст дисципліни реалізується опануванням трьох блоків: теоретичного, практичного та блоку самостійної роботи. Напрямами самостійної роботи з вивчення курсу є: вивчення окремих тем та питань, підготовка фіксованих виступів, підготовка до семінарських занять.

Для розуміння студентами змісту курсу, системи семінарських занять та самостійного вивчення, форми підсумкового контролю вказівки містять програму навчальної дисципліни, теми і плани семінарських занять, теми самостійної роботи та вимоги до звіту про її виконання, індивідуальні завдання, питання до модульного контролю, рекомендовану (базову, допоміжну) літературу, інформаційні ресурси.

Для успішної підготовки до семінарського заняття розділ «Плани семінарських занять» містить тему, вид семінарського заняття, методи, які будуть застосовуватись в процесі проведення семінару, мотивацію навчання, мету, актуалізацію опорних знань, план, основні поняття, зміст узагальнення вивченого, завдання для підготовки до семінарського заняття, контрольні запитання до теми та літературу з вказівкою сторінок вивчення відповідної теми.

З метою узагальнення вивченого, успішного виконання вправ, психологічних та контрольних тестів, студентам пропонується опрацювання конспекту лекції, рекомендованої літератури та контрольні запитання для самоперевірки.

3. Теми семінарських занять

Національний університет
довкілля, господарства
та природокористування

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		ДФН	ЗФН
1	Психологічна експертиза: поняття, роль та місце серед інших напрямів роботи психолога	2	—
2	Галузі, обставини та умови застосування психологічної експертизи.	2	2
3	Процедура призначення психологічної експертизи.	2	—
4	Експертиза психологічного та соціологічного інструментарію, що застосовується в навчальних закладах Міністерства освіти і науки України.	2	—
5	Особливості комплексного диференційно-діагностичного обстеження дитини.	2	—
6	Психологічна експертиза професійної діяльності: задачі і значення.	2	—
7	Психологічна експертиза діяльності та розвитку організації.	2	2
8	Конфліктологічна експертиза: сутність, предмет і завдання.	2	—
9	Судово-психологічна експертиза: предмет, об'єкт і завдання.	2	2
10	Правила оформлення акта експертизи.	2	—
11	Медико-психологічна експертиза: об'єкт, предмет і задачі.	2	—
12	Експертна психологічна оцінка ефективності психотерапевтичного впливу на клієнта.	2	2
Разом		24	8

4. Плани семінарських занять

Семінарське заняття №1

Тема: Психологічна експертиза: поняття, роль та місце серед інших напрямів роботи психолога

Вид заняття: семінар – розгорнута бесіда

Методи: бесіда, діагностика знань, психологічне дослідження, самостійна робота

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення.

Мета: знати, вміти пояснювати сутність та структуру психофізіології як галузі психологічної науки.

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми «Предмет і завдання психологічної експертизи»

План

1. Психологічна експертиза в освіті.
2. Психологічна експертиза на підприємствах, організаціях і армії.
3. Психологічна експертиза в професійній діяльності.

Основні поняття: психологія, психіка, поведінка, наукові школи сучасної психології, основні методи психологічної експертизи, функції мозку, життєдіяльність організму.

Узагальнення вивченого: виконання вправ, робота з психологічними тестами, діагностика знань

Література:

1. Методика проведення психологічної експертизи в різних галузях психології. / Укл.: Подшивайлов М.М. Вид. 2-е, доп. К.: КСУ, 2016. 24 с.
2. Ребуха Л.З. Психологічна експертиза: технологія та процедура проведення / Л.З. Ребуха. Тернопіль: ТНЕУ, 2009. 234 с.
3. Технології роботи організаційних психологів : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та слухачів післядипломної освіти / За наук. ред. Л. М. Карамушки. К.: ІНКОЛС, 2015. 366 с.
4. Пасніченко В.В. Судово-психологічна експертиза : навчальний посібник. Чернівці: Книги ХХІ, 2011. 136 с.

Завдання для підготовки до семінарського заняття

I. З метою узагальнення вивченого, успішного виконання вправ, психологічних та контрольних тестів, опрацювавши конспект та рекомендовану літературу, знати відповіді на запропоновані запитання.

Контрольні питання до теми

1. Напрями експертизи в галузі освіти.
2. Сутність та завдання трудової експертизи.
3. Діяльність клінічного психолога щодо проведення військово-лікарської експертизи.
4. Класифікація різновидів судово-психологічної експертизи.
5. Особливості судово-психологічної експертизи в кримінальному процесі.
6. Судово-психологічна експертиза в цивільному процесі.
7. Особливості психологічної експертизи у справах адміністративних правопорушень.

II. Опрацювавши рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи відповідно до плану семінарського заняття.

Семінарське заняття № 2

Тема: Галузі, обставини та умови застосування психологічної експертизи

Вид заняття: семінар-розгорнута бесіда

Методи: бесіда, діагностика знань, психологічне дослідження, самостійна робота

Мета: знати та вміти пояснювати методи дослідження почеркознавчої експертизи.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми «Галузі, обставини та умови застосування психологічної експертизи»

План

1. Завдання почеркознавчої експертизи.
2. Методи почеркознавчої експертизи
3. Питання почеркознавчої експертизи
4. Експертиза справжності підпису

Актуальність дослідження:

Почеркознавча експертиза покликана ідентифікувати особу, якій належить рукописний текст, а також умови і обставини його написання. Призначається експертиза почерку при розгляді цивільних справ, вирішення арбітражних суперечок і розслідуванні кримінальних справ тощо. Результати незалежної експертизи використовуються в суді в якості основного або допоміжного доказу.

Завдання почеркознавчої експертизи

- визначення виконавця рукопису (під рукописом маються на увазі тексти, короткі записи та підписи);
- встановлення приналежності різних текстів, декількох частин цілісного тексту і підписів одній людині;
- визначення обставин написання;
- визначення фізичного, психологічного та емоційного стану виконавця рукопису;
- встановлення деяких властивостей особистості (стать, вік, ступінь освіченості);
- визначення давності написання тексту;
- визначення одноразовості виконання кількох уривків рукопису.

Методи почеркознавчої експертизи

1. Лінгвістичні методи, які користуючись знаннями про мову та писемне мовлення, а також опираючись на розділи мовознавства, дозволяють досліджувати почерк з точки зору орфографії, пунктуації, синтаксису, стилістики, лексики і т. д.
2. Почеркознавчі методи (або експертні), акцентують увагу безпосередньо на характеристиках почерку, встановлюють його ознаки (натиск, зв'язність, розташування і т. д.), Необхідні для якісного проведення експертизи.
3. Методи порівняльного аналізу, засновані на вимірах і обчисленнях, дозволяють максимально точно вирішити поставлені завдання, зіставляючи параметри почерку на різних зразках.

Питання почеркознавчої експертизи

- Почерк в одному документі належить одному або кільком виконавцям?
- Хто є автором рукопису: чоловік або жінка?
- В якому віковому періоді знаходиться виконавець документа або підпису?
- Підпис або запис був виконаний в звичному стані або в стані афекту, алкогольного сп'яніння, незвичному положенні, в умовах, що ускладнюють процес?
- Належить підпис конкретній людині або вигаданий?
- Чи зроблено дописки до тексту іншим виконавцем навмисно?

- Спеціально виконаний підпис у документі з наслідуванням манері письма певної людини?

Сукупність випадків, коли призначення почеркознавчої експертизи обов'язково, включає в себе:

- Фігурування в справі анонімних листів і записок в якості речових доказів;
- Можливість підробки підписів в заповіті при суперечках про спадщину;
- Шахрайство в організації або на підприємстві, не пов'язане з фінансами (підробка довіреностей, наказів, заяв);
- Підробка договорів – позики, кредитування фізичних і юридичних осіб, іпотечного кредитування, купівлі-продажу;
- Фальсифікація бухгалтерської звітності при економічних злочинах;
- Підробка шлюбних контрактів та інших документів, що впливають на результат шлюбнорозлучних процесів.

Документ з проханням про призначення дослідження оформляється за стандартами позовної заяви. Клопотання про експертизу повинно містити:

- Інформацію про судовому органі, справі, що розглядається, позивача і відповідача;
- Відомості про документ, справжність якого викликає сумніви, і сам документ;
- Дані про бюро почеркознавчої експертизи та експерта, якому довіряється дослідження;
- Підстави для прийняття клопотання про призначення почеркознавчої експертизи;
- Зразки почерку в необхідній кількості та якості;

2. Особистий підпис людини – це комплекс символів, написаних від руки, з елементами оформлення. Підпис є своєрідним ідентифікатором особистості. Найчастіше для використання документів в злочинних цілях підробляють саме підпис.

Експертиза справжності підпису визначає автора і його стан на момент виконання підпису, факт приналежності кількох підписів одній людині (коли є ймовірність навмисного спотворення особою власного підпису), а також фактори в певних випадках, що впливають на справжність документа (наприклад, час поставлення підпису).

Призначення експертизи підпису відбувається в процесі розгляду судом цивільних і арбітражних справ, але також може бути проведена поза судовим процесом за бажанням приватної або юридичної особи.

Для того щоб результати експертизи були найбільш об'єктивні, необхідно надати оригінал передбачуваної підробленої підпису і зразки підпису для порівняльного аналізу.

Дослідження проводять за оригіналами рукописів.

Хід роботи:

1. отримати якісний зразок почерку згідно правил:

- письмове приладдя, стіл;

– чистий, білий аркуш паперу формату А4, під який підкладено кілька аркушів паперу;

– поверхня письмового столу без тріщин і нерівностей;

– писати тільки кульковою ручкою (синьою);

– стан, поза:

– поза зручна, сидячи за столом;

– настрій – відносно спокійний;

– обсяг – довільний; зміст довільний (вільна тема – про себе, відпустку);

– мова:

– рідна;

– для двомовних – двома мовами;

– підпис.

окремо вказати:

– стать;

– вік;

– чи носить окуляри;

– стан здоров'я: (прийом ліків, інвалідність, проблеми з кінцівками, шульга, дислексія...)

2. вивчити зразки почерку, з метою відповісти на питання, що стоять перед експертом:

– дослідити почерк з точки зору орфографії, пунктуації, синтаксису, стилістики, лексики;

– акцентувати увагу на характеристиках почерку: натиск, зв'язність, розташування на листку паперу;

– звернути увагу на конкретні особливості почерку, якщо вони присутні.

Звернути увагу на особливості:

Формування почерку і придбання рис особистої індивідуальності включає наступні етапи:

1. Етап свідомого оволодіння навичкою письма (в початковій школі);

2. Етап придбання автоматизму, інерції (в середній школі);

3. Етап графічної зрілості моторних навичок (після 14-річного віку).

Особливості: звернути увагу на можливі особисті проблеми (захворювання, дислексію...)

3. Зробити експертний висновок, в якому вказати:

– обставини написання;

– фізичний, психологічний та емоційний стан виконання виконавця;

– встановити властивості особистості: стать, вік, ступінь освіченості тощо.

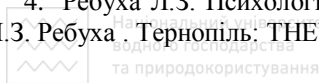
Література:

1. Інесса Гольдберг. Мова почерку чи проблеми на папері, Ізраїль, 2009 р.

2. Інесса Гольдберг. Графологія крок за кроком. Як розшифрувати почерк. Зразки на сайті: www.grafologia.co.il.

3. Методика проведення психологічної експертизи в різних галузях психології / Укл.: Подшивайлов М.М. Вид. 2-е, доп. К.: КСУ, 2016. 24 с.

4. Ребуха Л.З. Психологічна експертиза: технологія та процедура проведення / Л.З. Ребуха. Тернопіль: ТНЕУ, 2009. 234 с.

Семінарське заняття № 3

Тема: Процедура призначення психологічної експертизи

Вид заняття: семінар-розгорнута бесіда

Методи: бесіда, діагностика знань, психологічне дослідження, самостійна робота

Мета: знати та вміти пояснювати процедуру призначення психологічної експертизи.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми «Процедура призначення психологічної експертизи»

План

1. Завдання експертизи дитячих іграшок
2. Методи експертизи
3. Метод експертної оцінки

Узагальнення вивченого: виконання вправ, робота з психологічними тестами, діагностика знань

Актуальність дослідження: Для іграшок контроль якості має надзвичайно важливе значення. На території України дозволяється виробництво та реалізація тільки тих іграшок, що пройшли процедуру обов'язкової сертифікації і відповідають чинним нормативним документам. Дитячі іграшки входять до Переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні, затвердженого наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 01.02.05 р. № 28. Дитячі іграшки, що реалізуються без документального підтвердження проходження процедури обов'язкової сертифікації, можуть становити потенційну загрозу для життя та здоров'я дітей

Завдання експертизи дитячих іграшок: встановлення відповідності зразка (макета, моделі) іграшки відповідним нормативним критеріям оцінки настільних, комп'ютерних та інших ігор, іграшок та ігрових споруд для дітей. Критерії оцінки соціально-психолого-педагогічного впливу іграшок на здоров'я дитини рекомендуються до уваги підприємствам-виробникам, торговельним організаціям та працівникам освітніх закладів. Вони поділяються на **дві основні групи**.

I група – критерії, що визначають вплив іграшки на здоров'я, безпеку та емоційне благополуччя дитини. Згідно з цими критеріями іграшки не повинні:

- провокувати дитину на агресивні дії;
- викликати у дитини прояви жорстокості стосовно персонажів гри;
- провокувати ігрові сюжети, пов'язані з насильством та аморальністю;
- викликати нездоровий інтерес до сексуальних проблем, що виходять за рамки віку дитини;
- провокувати дитину на зневажливе або негативне ставлення до расових особливостей чи фізичних недоліків інших людей.

Наявність в дитячій іграшки хоча б однієї з ознак І групи критеріїв означає невідповідність вимогам безпеки іграшки в цілому.

Критерії **II групи** визначають показники якості іграшок, що спрямовані на забезпечення розвитку дитини:

- поліфункціональність – можливість гнучкого використання іграшки відповідно до задуму дитини, сюжету гри в різних функціях;
- можливість застосування в спільній діяльності – іграшка може використовуватись як в колективних видах діяльності, так і ініціювати спільні дії;
- дидактична цінність – здатність іграшки виступати засобом навчання дитини;
- естетична цінність – іграшка повинна бути засобом художньо-естетичного розвитку дитини, формувати хороший смак, сприяти формуванню мистецьких уподобань та навичок.

Наявність в іграшки хоча б одного критерію II групи свідчить про її освітню цінність.

Методи експертизи:

Експертиза іграшки носить комплексний, багатоаспектний характер, заснований на якісному й кількісному аналізі.

Якісний аналіз іграшки проводиться на основі Критеріїв групи I і групи II.

Кількісний аналіз іграшки проводиться методом експертної оцінки.

Метод експертної оцінки передбачає виведення інтегральної оцінки на основі індивідуальних оцінок експертів. Для отримання інтегральних оцінок (ІВ) використовуються система бальних оцінок і така формула розрахунку:

$$IB = \text{Сума по } N (A1 \times A2 \times \dots \times A5 (K1 + \dots + K4)) / N$$

де А – індивідуальні оцінки експертів, привласнені відповідно з Критеріями групи I;

К – індивідуальні оцінки експертів, присвоєні відповідно з Критеріями групи II;

N – кількість експертів, що беруть участь в експертизі іграшки;

Сума – сума індивідуальних оцінок експертів.

У відповідності з Критеріями групи I іграшці присвоюється 0 балів або 1 бал, отже, коефіцієнт А приймає значення 0 або 1.

У відповідності з Критеріями групи II іграшка оцінюється від 1 до 5; (1 – ця риса виражено мінімально, 5 – ця риса виражена максимально).

Значення ІВ, що дорівнює 0, означає, що іграшка не відповідає Критеріям (ІВ приймає значення 0, якщо одному з Критеріїв групи I присвоєно 0 балів).

Позитивне значення ІВ (від 4 до 20 балів) означає відповідність іграшки Критеріям. Чим воно вище, тим вища якість іграшки.

Питання експертизи:

- Чи відповідає іграшка Критеріям I і II;
- Чи може бути використана для гри дітей;
- Якого віку.

Для проведення експертизи іграшок заявник подає до організації, що проводить експертизу:

- заяву;
- технічний опис іграшки;

- зразок (макет, модель) іграшки в 2-х екземплярах з упаковкою та етикеткою, на якій вказано вік дітей, для яких іграшка призначена, область її застосування;
- фотографію зразка (макета, моделі) іграшки;
- рекомендації з використання іграшки;
- санітарно-епідеміологічний висновок, виданий органами і установами державної санітарної епідеміологічної служби.

Хід роботи:

1. Провести експертну оцінку дитячих іграшок,
2. Зробити експертний висновок, в якому вказати:
 - чи відповідає іграшка Критеріям І і ІІ;
 - чи може бути використана для гри дітей;
 - якого віку.

Література:

1. Игрушка не грушка! / Проблемы легкой и текстильной промышленности Украины. 2019. №1 (15).
2. Ємченко І. В. Експертиза товарів / І.В. Ємченко, А.П. Батутіна. К. : НМЦ, 2013.– 275 с.
3. ДСТУ 2167-93. Іграшки. Види та порядок проведення випробовувань. Правила сприймання. [Чинний від 1994-07-01]. К. : Держспоживстандарт України, 2014. 16 с.

Семінарське заняття № 4

Тема: Експертиза психологічного та соціологічного інструментарію, що застосовується в навчальних закладах Міністерства освіти і науки України

Вид заняття: семінар-розгорнута бесіда

Методи: бесіда, діагностика знань, психологічне дослідження, самостійна робота

Мета: знати та вміти проводити експертизу психологічного та соціологічного інструментарію, що застосовується в навчальних закладах.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми «Експертиза психологічного та соціологічного інструментарію, що застосовується в навчальних закладах»

План

1. Методика психологічної автобіографії
2. Сутність біографічного методу
3. Об'єкт біографічного методу

Узагальнення вивченого: виконання вправ, робота з психологічними тестами, діагностика знань

Актуальність дослідження: Методика психологічної автобіографії відноситься до числа ситуаційних психодіагностичних методик. Ситуація – це продукт активної взаємодії особистості і середовища, коли досліджується життєвий шлях людини, тобто ті конкретні біографічні події, в яких присутні значущі соціальні процеси (соціальні переходи, кризи і т.п.). Основною одиницею такого

аналізу є подія, тобто «поворотний етап життєвого шляху людини, пов'язаний із прийняттям нею на тривалий період її життя важливих рішень».

Сутність біографічного методу полягає в збиранні й аналізі матеріалів, що характеризують життєвий шлях і розвиток психічних процесів, властивостей і явищ обстежуваного, він дозволяє простежити процес формування конкретної людини, глибше зрозуміти її індивідуально-психологічні якості, риси характеру, схильності, здібності і т.п.

Об'єктом біографічного методу виступають, насамперед, письмові джерела, усілякі документи: автобіографія, листок по обліку кадрів, пояснювальні і доповідні записи, рапорти, протоколи засідань і нарад, заяви, скарги, щоденники, листи. Біографічний метод передбачає використання методу контент-аналізу як засобу реконструкції того, що в тексті письмових документів, особливо автобіографічних, не відображено, не подано прямо (знаходження способу виміру й урахування всього обсягу інформації, переданого текстом).

Цей метод полягає в одержанні сукупності відомостей про життя обстежуваного, перенесені ним захворювання, початок і протікання хронічних захворювань, про умови життя, роботи і диференціації цих фактів. Джерелом інформації служать сам випробуваний, його близькі родичі, свідки, потерпілі. До недоліків методу аналізу відноситься значний момент суб'єктивізму в інформації, що збирається, оскільки вона отримана від самого випробуваного і близьких йому осіб, потерпілих і свідків.

Хід роботи: Методика дозволяє виявити особливості сприймання значимих, найбільш важливих подій у житті людини. Дану методику можна розглядати як проєктивну, оскільки своєю відповіддю випробуваний надає їй особистісне значення.

Випробуваному пропонується перерахувати найбільш важливі події, що відбулися в його житті, а також ті, що він очікує в майбутньому. Події потрібно оцінювати як радісні, так і сумні в балах (від +1 до +5; від -1 до -5), а також зазначити приблизну дату події. При інтерпретації аналізується продуктивність (за кількістю названих подій), значущість життєвих подій, середній час ретроспекції (віддаленість подій у минуле, причому чим вони більше віддалені, тим вищим є ступінь реалізованості) і адаптації подій (віддаленість їх у майбутнє, чим вони є дальшими, тим вищим є ступінь їхньої потенційності), зміст подій і т.д.

Література:

1. Нагаев В.В. Основы судебно-психологической экспертизы. Москва: Юнити, 2014. 168 с.
2. Методика проведення психологічної експертизи в різних галузях психології. / Укл.: Подшивайлов М.М. Вид. 2-е, доп. К.: КСУ, 2016. 24 с.
3. Ребуха Л.З. Психологічна експертиза: технологія та процедура проведення / Л.З. Ребуха . Тернопіль: ТНЕУ, 2009. 234 с.
4. Технології роботи організаційних психологів : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та слухачів післядипломної освіти / За наук. ред. Л. М. Карамушки. К.: ІНКОЛС, 2015. 366 с.
5. Пасніченко В.В. Судово-психологічна експертиза : навчальний посібник. Чернівці: КнигиXXI, 2011. 136 с.

Тема: Особливості комплексного диференційно-діагностичного обстеження дитини.

Вид заняття: семінар-розгорнута бесіда

Методи: бесіда, діагностика знань, психологічне дослідження, самостійна робота

Мета: знати та вміти пояснювати особливості комплексного диференційно-діагностичного обстеження дитини.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми «Особливості комплексного диференційно-діагностичного обстеження дитини.»

План

1. Метод складання психологічного поведінкового портрету.
2. Основні параметри поведінкового портрета.
3. Мовна поведінка.
4. Поведінка стосовно інших людей.

Узагальнення вивченого: виконання вправ, робота з психологічними тестами, діагностика знань

Актуальність дослідження: Метод складання психологічного поведінкового портрету має особливу актуальність при розслідуванні злочинів із прихованою мотивацією в умовах повної або суттєвої відсутності відомостей про осіб, котрі їх вчинили. Дані психологічного портрета можуть послужити ідентифікації конкретної особи. Психологічні портрети представників кримінального середовища, можуть бути використані співробітниками ОВС при розробці «сценарію» для впровадження. Психологічний портрет допомагає слідчим і оперативним працівникам у розшуку, спостереженні і затримці осіб, які сховалися, у розшуку безвісти зниклих, у встановленні особистості підозрюваних, обвинувачуваних, свідків і потерпілих.

Предметом спостереження є поведінка дорослої людини.

До основних параметрів поведінкового портрета відносяться:

♦ окремі особливості зовнішнього вигляду, що мають значення для характеристики людини, яка спостерігається, (стиль одягу і зачіски, прагнення своїм зовнішнім виглядом «бути такою, як усі» або виділятися, привертати до себе увагу; байдужість до свого зовнішнього вигляду або надання йому особливого значення; які елементи поведінки це підтверджують і в яких ситуаціях?);

♦ пантоміміка (постава, особливості ходи, жестикуляції, загальна скутість або, навпаки, свобода рухів випробуваного, характерні індивідуальні пози);

♦ міміка (загальний вираз обличчя, стриманість, промовистість; в яких ситуаціях міміка буває особливо похваленою, в яких – скutoю);

♦ мовна поведінка (мовчазність, говіркість, багатослівність, лаконізм; стилістичні особливості, приклади характерних індивідуальних вербальних штампів, що характеризують кругозір, інтереси, життєвий досвід, зміст і культура мови; інтонаційне багатство, включення до мови пауз, темп мовлення);

♦ поведінка стосовно інших людей – положення в колективі і ставлення до цього, спосіб установлення контакту, характер спілкування (ділове, особистісне,

ситуативне, співробітництво, егоцентризм), стиль спілкування (авторитарне, з орієнтацією на співрозмовника або на себе), позиція в спілкуванні (активна, пасивна, споглядальна, агресивна, прагнення до домінантності);

- ♦ наявність протиріч у поведінці – демонстрація різноманітних, протилежних за змістом способів поведінки в однотипних ситуаціях;

- ♦ поведінкові прояви ставлення до самого себе (до своєї зовнішності, недоліків, переваг, можливостей, своїх особистих речей);

- ♦ поведінка в психологічно значущих ситуаціях (виконання завдань у ситуації);

- ♦ поведінка в процесі головної діяльності (навчання, роботи);

- ♦ приклади характерних індивідуальних вербальних штампів, а також висловлювань, які характеризують кругозір, інтереси, життєвий досвід.

Хід роботи:

1. Описати (створити) психологічний портрет однокласника.
2. Зробити експертний висновок (вказати, чи розпізнана особистість за складеним портретом).

Література:

1. Нагаев В.В. Основы судебно-психологической экспертизы. Москва: Юнити, 2017. 168 с.
2. Методика проведення психологічної експертизи в різних галузях психології. / Укл.: Подшивайлов М.М. Вид. 2-е, доп. К.: КСУ, 2016. 24 с.
3. Ребуха Л.З. Психологічна експертиза: технологія та процедура проведення / Л.З. Ребуха. Тернопіль: ТНЕУ, 2009. 234 с.
4. Технології роботи організаційних психологів : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та слухачів післядипломної освіти / За наук. ред. Л. М. Карамушки. К.: ІНКОЛС, 2015. 366 с.
5. Пасніченко В.В. Судово-психологічна експертиза : навчальний посібник. Чернівці: Книги ХХІ, 2011. 136 с.

Семінарське заняття № 6

Тема: Психологічна експертиза професійної діяльності: задачі і значення

Вид заняття: семінар-розгорнута бесіда

Методи: бесіда, діагностика знань, психологічне дослідження, самостійна робота

Мета: знати та вміти пояснювати способи психологічної експертизи професійної діяльності.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми «Психологічна експертиза професійної діяльності: задачі і значення»

План

1. Лінгвістична експертиза.
2. Види експертизи.
3. Методи експертизи.

Узагальнення вивченого: виконання вправ, робота з психологічними тестами, діагностика знань

Актуальність дослідження: Лінгвістична експертиза є засобом доказу мовної діяльності. Об'єктом дослідження лінгвістичної діяльності є мова, висловлення, тексти, тлумачення. Експерт лінгвіст використовує знання розмовної лексики, сленгу, жаргонів, тлумачних словників. Експертиза використовується в складі доказів та проводиться в рамках цивільних, кримінальних, арбітражних і адміністративних справ у повній відповідності з Законом про державну судово-експертну діяльність. Часто незалежна лінгвістична експертиза сприяє обґрунтованим рішенням в справах по звинуваченню в образі, наклепі, екстремізмі, в справах про захист честі, гідності, ділової репутації, суперечках з рекламних текстів, товарних знаків.

Види експертизи:

- *авторознавча експертиза* встановлює, хто автор тексту і за яких обставин цей текст створено;
- *експертиза текстів* у документальних суперечках досліджує спірні інтерпретації текстів нормативно-правових актів, контрактів, листування, заповітів, розписок і т. ін.; експерт-лінгвіст не тлумачить правову норму, а встановлює лінгвістичними методами, яка з альтернативних інтерпретацій спірного тексту є обґрунтованою;
- *експертиза перекладу* (в зіставленні з оригіналом) з'ясовує чи еквівалентний текст (сегмент тексту) його перекладові, як співвідносяться між собою термінологічні позначення в текстах різними мовами, чи дає текст підстави для неоднозначного прочитання та наскільки це відображено в перекладі і т. ін.
- *експертиза тексту в справах про захист честі, гідності й ділової репутації* встановлює чи містить текст негативну інформацію про особу, в якій формі (твердження, чи оцінного судження) подано інформацію, чи є підстави вважати, що судження виражено в брутальній, принизливій або непристойній формі;
- *експертиза тексту щодо закликів до насильницької зміни державного ладу, зміни державних кордонів тощо* встановлює (1) чи є в тексті заклики і (2) який зміст цих закликів;
- *експертиза тексту в справах про погрози* встановлює (1) чи є в тексті погрози і (2) який зміст цих погроз;
- *експертиза діалогічного тексту* (записи переговорів, розмов, інтерв'ю, обмінів СМС і т. ін.) зазвичай має завданням виявити висловлення, що спонукають адресата до вчинення певних дій (наприклад, у справах про шахрайство), виявити приховані засоби мовленнєвого впливу на особу, встановити в чому полягає такий вплив і т. ін.; специфічним об'єктом дослідження є значення жестів, що супроводжують або замінюють словесні засоби вираження в потоці спонтанного мовлення;
- *експертиза тексту в справах про введення в оману* (переважно стосується реклами, інструкцій до товарів та лікарських засобів, технічних регламентів, текстових матеріалів на етикетках, упаковці і т. ін.) зазвичай досліджує, чи є в текстовому матеріалі лінгвістичні передумови для двозначного тлумачення якихось його елементів або двозначного тлумачення тексту в цілому, чи є в тексті вказівка на те, що ефект від застосування певного засобу є гарантованим і т. ін.;

• *експертиза тексту в справах про розпалювання міжнаціональної ворожнечі* пов'язана з виявленням і аналізом текстових елементів, що вказують на негативне ставлення до представників певної етнічної (расової, релігійної) групи, на вищість однієї етнічної (расової) групи над іншими тощо;

• *експертиза документальних записів власних назв* пов'язана із встановленням ідентичності записів, між якими є орфографічні відмінності (у рамках однієї або декількох мов, а також визначенням нормативної (рекомендованої) форми запису власної назви українською або іншою мовою. У справах про забезпечення юридичної охорони товарного знаку завданням експерта є зазвичай встановлення подібності власних назв до ступеня сплутування або, навпаки, їх несхожості.

Методи експертизи

У лінгвістичній експертизі розрізняють експертизу звукозаписів і експертизу тексту. Лінгвістична експертиза звукозаписів проводиться на підставі лінгвістичного аналізу, мовної культури, аудіотивного і інструментального аналізу. Для лінгвістичної експертизи тексту проводять семантичний, лексичний, морфологічний, синтаксичний, граматичний і стилістичний аналізи

Питання експертизи:

1. Чи є в тексті негативні відомості про ... (ПІБ, назва юридичної особи), його діяльності та про його особистих ділових і моральних якостях? У яких конкретно висловлюваннях містяться ці відомості і яка їхня смислова спрямованість?

2. Якщо у вищевказаних фразах є негативні відомості про ... (ПІБ, назва юридичної особи), то в якій формі вони виражені: твердження, припущення, питання?

3. Підтверджує аналіз тексту, що в ньому є у формі тверджень фрази, які містять відомості про порушення паном ... (ПІБ) діючого законодавства, загальноприйнятих моральних норм і принципів?

4. В якому значенні вжито слово (словосполучення, фраза, конструкція) у тексті публікації?

5. Яка композиційна структура тексту статей (статті), які стилістичні прийоми використовує автор і як вони характеризують героїв публікації?

6. Є відомості, викладені в тексті, твердженнями про факти, якщо так, то яких, або оціночними судженнями, думкою автора публікації?

Або:

– дати тлумачення і роз'яснення значення і походження слів, словосполучень, стійких фразеологічних виразів (ідіом);

– інтерпретувати основне і додаткове (конотативне) значення одиниці мови (усної або письмової);

– здійснити тлумачення положень тексту документа для встановлення того, які варіанти розуміння цих положень можливі у сучасному дискурсі;

– провести дослідження товарних знаків, словесних позначень, девізів, слоганів, рекламних текстів, комерційних, фірмових найменувань на предмет їх тотожності або схожості до ступеня змішування із іншими позначеннями;

– провести дослідження тексту (фрагмента) з метою виявлення його змістовно-смислової спрямованості, модальності пропозицій, експресивності і емотивності

мовних одиниць, їх формально-граматичної характеристики та семантики, специфіки використаних стилістичних засобів і прийомів.

Призначення експертизи обов'язково:

– у кримінальному судочинстві та діяльності правоохоронних органів з розкриття, розслідування і попередження злочинів, скоєних за допомогою словесних діянь (наклеп, образа, збудження ненависті і ворожнечі, а також приниження людської гідності за ознаками приналежності до національної, релігійної або іншої соціальної групи, незаконне використання товарного знаку, свідомо помилкова реклама, порушення авторських і суміжних прав, винахідницьких і патентних прав, незаконне розповсюдження в літературі порнографічних матеріалів тощо);

– у цивільному судочинстві судів загальної юрисдикції за позовами про захист честі, гідності, а також ділової репутації громадян, захист авторських і суміжних прав;

– в арбітражних судах за позовами юридичних осіб про захист ділової репутації, про визнання недійсним (або незаконним) рішень про анулювання реєстрації словесного позначення в якості товарного знаку, про заборону використання позначення, схожого до ступеня змішування з зареєстрованим товарним знаком, про визнання незаконним попередження друку, винесеного ЗМІ у зв'язку з поширенням екстремістських матеріалів та інших порушеннях законодавства про ЗМІ і т. д.;

– в справах про адміністративні правопорушення (пропаганда наркотичних засобів і психотропних речовин або їх прекурсорів).

Хід роботи:

- голосова ідентифікація або судова фонетика (визначення того, чи є голос, що звучить на стрічці, загрозливим);
- авторство ідентифікації або судова стилістика (визначення того, хто написав конкретний текст, при його порівнянні з відібраними або вільними зразками письма);
- дискурс-аналіз (аналіз структури письмового або розмовного висловлювання для визначення того, хто почав розвивати ту чи іншу тему, наприклад, на предмет вступу у злочинну змову);
- діалектологія (визначення того, на якому діалекті мови людина говорить, як правило, щоб показати, що відповідач має відмінний діалект від того, на якому вимовлені компрометуючі записи на магнітну стрічку).
- лінгвістичний аналіз походження (визначення того, чи є даний мову рідною мовою людини, наприклад, для цілей надання або відмови у клопотанні про надання йому політичного притулку);
- лінгвістичний аналіз достовірності (визначення того, чи був правдивий говорить або пише);
- визначення відповідності текстів іноземною та російською мовами в частині автентичності текстів шуканого.
- Зробити експертний висновок.

Література:

1. Кацавець Р.С. Культура мови у професійному спілкуванні юристів : навчальний посібник. К., 2017.

2. Корж А.В. Українська мова професійного спрямування : навчальний посібник. К., 2009.
3. Кубрак О.В. Етика ділового та повсякденного спілкування : навчальний посібник з етикету для студентів. Суми, 2012.
4. Культура фахового мовлення : навчальний посібник / За ред. Н.Д. Бабич. Чернівці, 2016.

Семінарське заняття № 7

Тема: Психологічна експертиза діяльності та розвитку організації

Вид заняття: семінар-розгорнута бесіда

Методи: бесіда, діагностика знань, психологічне дослідження, самостійна робота

Мета: знати та вміти пояснювати способи психологічної експертизи діяльності та розвитку організації.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми «Психологічна експертиза діяльності та розвитку організації»

План

1. Причини ДТП та їх наслідки.
2. Завдання експертизи дорожно-транспортних пригод (ДТП).
3. Методи експертизи дорожно-транспортних пригод (ДТП).
4. Оформлення експертного висновку.

Узагальнення вивченого: виконання вправ, робота з психологічними тестами, діагностика знань

Актуальність дослідження: В ДТП потрапляють люди, поведінка і дії яких в конкретних обставинах визначаються їх психікою, психічними властивостями, а також психічними станами, що передують пригоді чи виникають під час неї.

По суті кожна ДТП, навіть пов'язана з технічними причинами, містить в собі психологічні складові: особливості сприймання і розуміння, уваги, мотивації, необхідні знання і вміння, а також резерви і затрати часу на рухи і дії.

Інженерно-психологічна експертиза відрізняється від судово-психологічної тим, що досліджує поведінку і діяльність людини, яка взаємодіє з технікою в конкретних умовах, тоді як психологічна експертиза, як і психіатрична, оцінює дієздатність конкретних осіб, тобто їх можливість усвідомлювати ситуації і вчинки.

Завдання експертизи дорожно-транспортних пригод (ДТП)

- Попередньо ознайомитися з причиною за розповіддю слідчого, чи адвоката, що звернувся за допомогою;

- Отримавши офіційну постанову на проведення експертизи і матеріали кримінальної справи, необхідно, – особливо у випадку важких обставин ДТП, – в думках, на схемах і записках, відтворити в динаміці просторово-часову картину пригоди в тих конкретних умовах (хто де знаходився під час ДТП, що могли бачити свідки і т.п.);

- Необхідна психологічна оцінка достовірності показань свідків. Пам'ятайте про те, що показання одразу після ДТП є найточнішими, вони свіжі, не корегуються пам'яттю і посторонніми думками;

- Виявити за матеріалами кримінальної справи об'єктивні умови і суб'єктивні (психологічні) фактори, що сприяли виникненню ДТП;

- Важливою є психологічна оцінка особистісних якостей і дій головних учасників ДТП, психологічне пояснення цих дій;

- Необхідний пошук наукових даних за результатами психологічних досліджень в довідковій і монографічній літературі.

Методи експертизи дорожно-транспортних пригод (ДТП)

Центральне завдання: оцінка часу (швидкості) реакції водія в ситуації ДТП і усвідомлення того міг чи ні водій об'єктивно вчасно відреагувати на небезпеку і уникнути ДТП.

Оцінка часу реакції людини складається із декількох компонентів:

Виділяють:

Сенсорний (латентний) компонент – чутлива частина реакції на важливий сигнал, що не спостерігається ззовні (тому сенсорний компонент традиційно називають латентним часом реакції);

Моторний компонент – це рухи, артикуляція (за умови мовних реакцій), переміщення і натиски рук і ніг, як водія (за передачі звукового сигналу), повороти руля, натиск на педалі газу і тормозу.

В спеціальних експериментальних лабораторних дослідженнях встановлено: збільшення сенсорного часу реакції через несподіванку, неувважність чи інші причини тягне за собою скорочення рухів і моторного часу реакції. Навпаки, за умови очікування, передбачення змін сигналу, що рухається сенсорний компонент гранично скорочується, а моторний, відповідно, збільшується, отже повний час реакції конкретної особистості залишається незмінним в умовах експерименту.

Сенсорний компонент включає:

– час «віднайдення» сигналу;

– час його сприймання (побачити на довколишньому фоні, виділити і розпізнати);

– час прийняття рішення (за необхідності реагувати);

Величина вказаних компонентів змінюється залежно від обставин: віддаленості, форми, кольору, освітлення сигналу, положення в полі зору водія,

Для того, щоб водій міг побачити сигнал, сигнал повинен попасти хоча би на периферію поля зору і при цьому виділятися із загального фону довколишніх обставин.

При цьому завжди швидше можна побачити світлі об'єкти, що здаються ближчими, ніж темні.

За умови темної адаптації зору пішохода можна побачити лише за умови освітлення ближнім світлом фар. А за умови «засліплення» ближнім світлом фар зустрічного транспорту, для того, щоб побачити пішохода необхідна зворотня темнова реадaptaція зору водія.

За умови роз'їзду автомашин на перехресті в денну пору доби необхідно переключити увагу, тобто перемістити погляд на кут до 90 градусів і повернути його назад за напрямом руху. Це займає 0.1 – 0.3 сек.

Переадаптація зору до темноти після засліплення зору світлом фар становить: до 90% за 0.2 сек; до 95% – за 0.35 сек; до 99% – за 0.9 сек.

На переключення уваги наліво (направо) від полоси руху водій затрачає 0.25 – 0.30 сек і стільки ж на переключення погляду знову на дорогу. Отже «відвертання» уваги займає 0.5 – 0.6 сек.

Час сприймання (розпізнавання і опізнавання сигналу) складає 0.4 – 0.6 сек.

Час прийняття рішення – 0.5 сек.

Моторний компонент також складається із ряду компонентів:

- Час на розтиснення руки – 0.07 сек;
- Час повороту китиці руки всередину – 0.22 сек;
- Час натиску на сигнал промільну планку – 0.19 сек;
- Час переносу ноги з педалі газу на педаль тормозу – 0.25 сек;
- Час ударного натиску на педаль тормозу – 0.15 сек.

Питання експертизи дорожно-транспортних пригод (ДТП):

1. Визначити, чи були порушені ПДР одним або всіма учасниками ДТП. Стосовно до ситуації дорожньо-транспортної ситуації, визначити якими вимогами ПДР повинні були керуватися учасники ДТП.

2. Визначити, чи мав водій технічну, можливість виконати зазначені вимоги. Визначити, чи відповідали дії всіх учасників дорожньо-транспортної пригоди з технічної точки зору вимог зазначених правил.

3. Проаналізувати гальмівний шлях. Виходячи з довжини і характеру слідів гальмування, визначити швидкість руху транспортного засобу перед початком гальмування.

4. За умовами видимості дороги визначити, якою має бути безпечна швидкість руху транспортного засобу на даній ділянці.

5. За технічними характеристиками транспортного засобу, який брав участь в ДТП, визначити його зупинний шлях умовах місця події.

6. Визначити час, необхідний для зупинки даного транспортного засобу в даній дорожній ситуації.

7. Визначити темп руху пішохода і тривалість часу його знаходження в небезпечній зоні.

8. Визначити відстань від місця наїзду на пішохода, на якому знаходився транспортний засіб в момент виникнення небезпеки для руху.

9. Вважаючи від початку часу реакції водія, коли він фактично приступив до процесу гальмування, визначити на якій відстані від пішохода знаходився транспортний засіб.

10. У разі появи пішохода через нерухомої перешкоди, авто-експерти необхідно визначити на якій відстані від місця наїзду знаходився транспортний засіб в момент появи пішохода в зоні видимості водія через це перешкоди.

11. Визначити чи була технічна можливість у водія для запобігання ДТП, якщо він приступив до процесу гальмування в момент виникнення небезпечної обстановки, рахуючи від початку часу реакції водія.

12. При допустимій для даних дорожніх умов швидкості руху транспортних засобів, визначити чи була технічна можливість у водія запобігти наїзду на пішохода з моменту початку його руху.

13. Визначити чи була у водія технічна можливість запобігання наїзду на пішохода, що рухається в попутному або зустрічному напрямку.

14. Визначити, в разі своєчасного гальмування транспортного засобу встигав пішохід вийти зі смуги його руху.

15. Визначити, чи можливо поперечне зміщення транспортного засобу без втрати його стійкості на заданій відстані і яку відстань необхідно для заданого поперечного зміщення транспортного засобу без втрати стійкості.

16. Визначити чи була у водія технічна можливість здійснити безпечний об'їзд або відворот від нерухомої перешкоди.

17. Визначити чи була у водія технічна можливість здійснити безпечний об'їзд або відворот від пішохода.

18. За величиною залишкової деформації, отриманої при ударі об нерухому перешкоду визначити швидкість руху транспортного засобу.

19. Визначити безпечну швидкість, з якою можливий рух на кривій даної ділянки дороги без втрати стійкості транспортного засобу

20. Визначити величину безпечного інтервалу між транспортними засобами при їх русі в попутному і зустрічному напрямку.

21. Визначити величину безпечної дистанції, між рухомими транспортними засобами, що виключає їх зіткнення, в разі екстреного гальмування попереду рухомого транспортного засобу.

22. Визначити відстань до місця зіткнення, на якому знаходився транспортний засіб, що має переважне право на рух, в момент виникнення небезпеки для руху.

23. Визначити відстань від краю проїжджої частини дороги, на якій знаходився транспортний засіб в момент зміни сигналу світлофора.

24. Визначити який сигнал світлофора був включений для транспортного засобу в момент, коли він перебував на відстані, яка зазначається у вихідних даних, від лінії установки вхідного світлофора на перехресті?

25. Визначити чи була у водія технічна можливість запобігання наїзду на транспортний засіб шляхом його безпечного об'їзду, відвороту з моменту появи останнього в зоні видимості.

26. Визначити чи була у водія технічна можливість зробити зупинку керованого ним транспортного засобу, без виїзду на проїжджу частину якої перетинається дороги, з моменту загоряння заборонного сигналу світлофора.

27. Визначити, дії якого водія, учасника ДТП, не відповідали вимогам ПДР з технічної точки зору і могли послужити причиною даного ДТП.

28. Визначити, відбулося б зіткнення транспортних засобів, якщо один з них з моменту виникнення небезпеки не змінював напрям руху, а продовжував рухатися прямо.

29. Визначити, з гальмівного шляху на якій відстані від початку слідів гальмування водій прийняв рішення про застосування екстреного гальмування.

30. Визначити який шлях обгону транспортного засобу при заданих швидкостях руху.

31. Визначити який шлях об'їзду нерухомого транспортного засобу при заданій швидкості руху.

32. Чи була у водія технічна можливість зупинити транспортний засіб з моменту втручання пасажирів в керування автомобілем.

33. Визначити, чи може бути технічно обгрунтована версія водія, пішохода або свідка даної дорожньо-транспортної ситуації.

34. Визначити технічну причину ДТП.

Документ: офіційна постанова на проведення експертизи і матеріали кримінальної справи.

Хід роботи: (приклад задачі з оформленням експертного висновку)

Задача 1. Водій автомобіля БМВ з номерним знаком ВО 7779 АР рухався зі швидкістю 200 км/год. о 15-00 годині 22.08. 2016 р. не справився з керуванням і на пішохідному переході скоїв смертельний наїзд на пішохода. Вміст алкоголю в крові водія становив 2 проміле. Зі слів водія спиртні напої він вживав вчора в обід (13-00-14-00). Враховуючи час, що пройшов від приймання спиртних напоїв, до вимірювання рівня алкоголю в крові, розрахувати наскільки п'яним був водій, що скоїв наїзд на пішохода.

Задача 2. В місті Львів по вулиці Інститутській йшла бабуся з дівчинкою 4-5 років, в руках якої був м'яч. Зустрівшись зі знайомою, бабуся заговорила з нею, а дівчинка в той момент гралася м'ячиком. В цей час по проїжджій частині дороги рухалася вантажна машина. М'ячик з рук дівчинки відскочив на проїжджу частину дороги, а дівчинка кинулася за ним, потрапила під заднє колесо машини. Водій цього не бачив і передбачити ситуації не міг. Водія засудили на 8 років ув'язнення. Оцініть ситуацію, що склалася.

Задача 3. Чи можна за записом відео реєстратора встановити швидкість з якою рухалися автомобілі, учасники дорожнього руху, які скоїли дорожньо-транспортну пригоду?

Задача 4. Розрахувати тормозний шлях автомобіля, що рухається з швидкістю 120 км/год по мокрому покриттю.

Зробити експертні висновки: ступінь провини водія транспортного засобу.

Література:

1. Суходольский Г.В. Инженерно-психологическая экспертиза дорожно-транспортных происшествий. Х.: Издательство Гуманитарный Центр, 2016. 156 с.

2. Основи експертизи дорожньо-транспортних пригод: автотехнічна експертиза : навчальний посібник / Сумець О. М., Голодний В. Ф. 2018, Изд-во: Хай-Тек Прес ISBN: 978-966-2143-18-8. 160 с.

Семінарське заняття № 8

Тема: Судово-психологічна експертиза: предмет, об'єкт і завдання

Вид заняття: семінар-розгорнута бесіда

Методи: бесіда, діагностика знань, психологічне дослідження, самостійна робота

Мета: знати та вміти проводити судово-психологічну експертизу.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми «Судово-психологічна експертиза: предмет, об'єкт і завдання».

План

1. Експертиза за фотографіями.
2. Завдання експертизи та ідентифікація людини по фотографії.
3. Метод пізнавальної (сигналетичної) фотографії.

Узагальнення вивченого: виконання вправ, робота з психологічними тестами, діагностика знань

Актуальність дослідження: Експертиза за фотографіями, відео-зображеннями дозволяє отримати незаперечні докази події. Завдяки портретній експертизі, на підставі висновку експерта по фото і відео з'являється можливість отримання доказів, запобігання і розкриття злочинів. Експертиза та ідентифікація людини по фотографії і фотороботу, відео-зображенню, портрету відноситься до криміналістичної експертизи і проводиться експертами в повній відповідності до процесуального законодавства.

Завдання експертизи та ідентифікація людини по фотографії і фотороботу, відео-зображенню, портрету: встановлення особи за ознаками зовнішності, зафіксованими на різних об'єктивних відображеннях.

Експертиза проводиться за допомогою комплексу методів:

У фото – портретній експертизі **порівняльний метод** реалізується такими технічними прийомами, як *зіставлення, суміщення, накладення, і їх модифікації*. При *зіставленні зображень* в певній послідовності аналізуються і оцінюються ознаки зовнішності, наприклад, голови, обличчя, чола, носа, очей, вух і т.д. Однакові ознаки зовнішності і особливі прикмети відзначаються стрілками, а найбільш значущі ще й обводяться. Різновидом цього прийому є *зіставлення зображень, на які наносять належним чином зорієнтовані квадратні сітки*. Якщо ознаки, виявлені на порівнюваних зображеннях, збігаються не тільки за формою, розмірами, положенням, а й розміщуються в одних і тих же квадратах, то наочність і переконливість висновку про тотожність посилюються. Тут відбувається так зване просторове зіставлення ознак зовнішності.

Вимірювальний метод дослідження, наприклад, кутових величин між окремими анатомічними точками. Їх вимірюють за допомогою звичайного або спеціального кругового транспортира, а результати приводять в абсолютних значеннях.

Метод пізнавальної (сигналетичної) фотографії – це зображення обличчя в фас і в правий профіль, в 1/7 натуральної величини. Освітлення при фотографуванні повинно забезпечувати чітке відображення всіх ознак зовнішності, видимих на фотознімку. Волосся не повинно закривати вухні раковини, окуляри (якщо їх носить особа) потрібно зняти. Окрім зазначених фотознімків виготовляють знімок в 3/4 повороту голови вправо. На такому фотознімку особа повинна бути зображена в

своєму звичайному вигляді (зачіска, окуляри). Розпізнавальні фотознімки не повинні піддаватися ретуші.

Питання експертизи

- Чи придатна світлина для ідентифікації особистості;
- Стать, вік, антропологічний тип обличчя;
- Одна і та ж чи різні особи зображені на представлених фотознімках;
- Степанов С.С. чи інше обличчя зображено на фотографії.

Експертиза включає в себе:

Для дослідження фото і відео зображень підходять фотографії, фрагменти фото, відео. Як об'єкти дослідження при ідентифікації людини можуть використовуватися зображення фоторобота, малюнки складені на підставі словесного опису.

Портретна експертиза, яка виконується за допомогою спеціалізованих методів дослідження, проводиться з метою встановлення особи за ознаками зовнішності, зафіксованим на різних об'єктивних відображеннях.

Ідентифікованим об'єктом завжди виступає людина, її особистість. Об'єктами, що порівнюються, можуть бути: фотознімки, відеозапис, труп або його фотозображення, череп, посмертні маски, рентгенограми голови, медичні дані про стан зубного апарату, аномаліях особи (голови), про перенесені на обличчі (черепі) операціях і т.п. Часто об'єктами судово-портретної експертизи служать фотознімки живих осіб і трупів. Щодо живих осіб фото можуть бути трьох видів: спеціальні, документальні та художні.

Портретна експертиза здійснюється за стадіями:

На першій стадії – попередньому дослідженні – вивчаються всі фактори, які можуть вплинути на зовнішність людини, її відображення і сприймання його. На цій стадії експерт може прийняти рішення про неможливість проведення експертизи – при поганій якості або при непорівнюваності об'єктів (положення на знімку, значна різниця в віці, перенесені хвороби, пластичні операції, наявність близнюків, тощо).

На другій стадії – роздільному дослідженні – виявляються ознаки елементів зовнішності, їх достовірність і властивості (стійкість, індивідуальність).

Документ з проханням про призначення дослідження: для проведення портретної експертизи подаються матеріали з вказуванням конкретного проміжку часу, на якому зображена особистість, а також у вигляді фрагментів і кадрів, що можуть бути використані як статистичний матеріал.

Хід роботи:

При можливості вибрати з великої кількості фотознімків необхідно відібрати такі фотозображення, на яких особа відображена в положеннях, що забезпечують правильне сприйняття ознак зовнішності: у фас, в правий профіль, в 3/4 повороту голови; без головного убору, голова не нахилена вперед і не закинута назад. Бажано відібрати кілька фотознімків, які не контрастні, на яких були б чітко «опрацьовані» всі деталі особи.

Використати кілька варіантів суміщення порівнюваних зображень, приведених до одного масштабу за двома взаємно нерухомими ознаками зовнішності.

– Ліву половину одного фото, розрізаного по серединній лінії обличчя, поєднати з правою половиною іншого.

– На одному з порівнюваних фото виробити кілька фігурних вирізів таким чином, щоб на цій лінії було якомога більше ознак зовнішності (в тому числі і рідко зустрічаються).

– Потім знімки поєднайте (можна реалізувати за допомогою комп'ютерної програми).

Зробіть кваліфікований висновок про тотожність людини з людиною зафіксованою на фото.

Даний експертний висновок експертизи людини по фотографіях використовується як факт, доказ.

Література:

1. Зинин А.М. Портретная Экспертиза. М.: Право и Закон, Экзамен, 2014. 160 с.
2. Методика проведення психологічної експертизи в різних галузях психології. / Укл.: Подшивайлов М.М. Вид. 2-е, доп. К.: КСУ, 2016. 24 с.
3. Ребуха Л.З. Психологічна експертиза: технологія та процедура проведення / Л.З. Ребуха . Тернопіль: ТНЕУ, 2009. 234 с.
4. Технології роботи організаційних психологів : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та слухачів післядипломної освіти / За наук. ред. Л. М. Карамушки. К.: ІНКОЛС, 2015. 366 с.
5. Пасніченко В.В. Судово-психологічна експертиза : навчальний посібник. Чернівці: КнигиХХІ, 2015. 136 с.

Семінарське заняття № 9

Тема: Конфліктологічна експертиза: сутність, предмет і завдання

Вид заняття: семінар-розгорнута бесіда

Методи: бесіда, діагностика знань, психологічне дослідження, самостійна робота

Мета: знати та вміти пояснювати способи конфліктологічної експертизи.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми «Конфліктологічна експертиза: сутність, предмет і завдання»

План

1. Види конфліктів.
2. Умови виникнення конфліктів.
3. Конструктивна роль конфліктів.

Основні поняття: конструктивна роль конфліктів, фактори виникнення конфліктів, способи розв'язання конфліктів, структура конфлікту.

Узагальнення вивченого: виконання вправ, робота з психологічними тестами, діагностика знань

Література:

1. Зинин А.М. Портретная Экспертиза. М.: Право и Закон, Экзамен, 2014. 160 с.

2. Методика проведення психологічної експертизи в різних галузях психології. / Укл.: Подшивайлов М.М. Вид. 2-е, доп. К.: КСУ, 2016. 24 с.
3. Ребуха Л.З. Психологічна експертиза: технологія та процедура проведення / Л.З. Ребуха. Тернопіль: ТНЕУ, 2009. 234 с.
4. Технології роботи організаційних психологів : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та слухачів післядипломної освіти / За наук. ред. Л. М. Карамушки. К.: ІНКОЛС, 2015. 366 с.
5. Пасніченко В.В. Судово-психологічна експертиза : навчальний посібник. Чернівці: КнигиХХІ, 2015. 136 с.

Завдання для підготовки до семінарського заняття

I. З метою узагальнення вивченого, успішного виконання вправ, психологічних та контрольних тестів, опрацювавши конспект та рекомендовану літературу, знати відповіді на запропоновані запитання.

Контрольні запитання до теми

1. Проранжуйте за значущістю зовнішні та внутрішні фактори виникнення конфліктів.
2. У чому полягають психологічні особливості переживання людиною міжособистісного конфлікту?
3. Яким чином можна уникнути міжособистісних конфліктів?
4. Уявіть, що до Вас по допомогу й пораду звернувся Ваш колега по роботі, що перебуває в ситуації гострого протистояння з групою колег. Чим Ви можете йому допомогти?
5. Наведіть свої приклади з практики та обґрунтуйте свої способи розв'язання конфліктів.

II. Опрацювавши рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи відповідно до плану семінарського заняття.

5. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		ДФН	ЗФН
1	Визначте основні поняття і методологічні принципи експертного аналізу.	12	16
2	Наведіть приклади необхідності застосування психологічної експертизи в різних галузях людської життєдіяльності.	12	20
3	Зробіть класифікацію методик, придатних для психологічної експертної оцінки особливостей особистості клієнта.	10	14
4	Визначте психологічні вимоги до експерта-психолога.	9	12
5	Проаналізуйте нормативні документи, які стосуються	9	12

№ з/п	Національний університет водного господарства та природокористування Назва теми	Кількість годин	
		ДФН	ЗФН
	проведення експертизи психологічного і соціологічного інструментарію, що застосовується в навчальних закладах Міністерства освіти і науки України.		
6	Дослідіть професійні можливості дорослої людини. Чи наявні в неї обмеження працездатності? Чи може вона працювати за особливо небезпечних умов праці?	4	6
7	Дайте характеристику експертної оцінки психологічних особливостей керівника.	4	6
8	Охарактеризуйте основні питання, які вирішує психолог при проведенні судової експертизи.	4	8
9	Охарактеризуйте основні питання, які вирішує психолог при проведенні медико-психологічної експертизи.	4	8
10	Проаналізуйте особливості проведення фокус- груп та особливості підбору учасників для проведення фокус-груп..	4	8
Разом		72	90

Оформлення звіту про самостійну роботу

Підсумком самостійної роботи вивчення дисципліни «Методика проведення психологічної експертизи в різних галузях психології» є складання письмового звіту за темами, вказаними в таблиці. Захист звіту про самостійну роботу відбувається у терміни, обумовлені студентом і викладачем.

Види самостійної роботи

Види та форми самостійної роботи студентів	Форми контролю
1. Підготовка до аудиторних занять	
1.1. Вивчення обов'язкової та додаткової літератури, текстів лекцій тощо 1.2. Виконання домашніх завдань 1.3. Підготовка до семінарських (практичних, лабораторних) занять 1.4. Підготовка до контрольних робіт та інших форм поточного контролю	1.1. Усне опитування 1.2. Перевірка правильності виконання завдань 1.3. Тестування 1.4. Написання контрольної роботи тощо
2. Пошуково-аналітична робота	

2.1. Пошук (підбір) та огляд літературних джерел за заданою проблематикою 2.2. Написання реферату (есе) на задану тему 2.3. Аналітичний розгляд наукової публікації 2.4. Аналіз конкретної виробничої ситуації та підготовка аналітичної записки (Case study)	2.1. Розгляд підготовлених матеріалів під час аудиторних занять або індивідуальних контрольних робіт 2.2. Обговорення (захист) реферату (есе) під час аудиторних занять або ІКР 2.3. Обговорення результатів проведеної роботи під час аудиторних занять або ІКР 2.4. Розгляд підготовлених матеріалів, участь у діловій грі 2.5. Перевірка правильності виконання завдань
3. Наукова робота	
3.1. Участь у наукових студентських конференціях і семінарах 3.2. Підготовка наукових публікацій 3.3. Виконання завдань у рамках дослідницьких проєктів кафедри (факультету)	3.1. Доповіді на наукових студентських конференціях і семінарах 3.2. Обговорення з викладачем підготовлених матеріалів до публікації 3.3. Використання матеріалів у звіті з НДР
4. Стажування, педагогічна практика або практичний тренінг	
4.1. Проходження стажування або виробничої практики на підприємстві, педагогічної практики 4.2. Участь у тренінгу	4.1. Звітування за результатами стажування, виробничої практики, педагогічної практики 4.2. Оцінювання участі в тренінгу

6. Методи контролю

Поточний контроль знань студентів з навчальної дисципліни проводиться в письмовій формі. Контрольні завдання за змістовим модулем включають тестові питання (одна правильна відповідь з чотирьох запропонованих).

Контроль самостійної роботи проводиться:

- з лекційного матеріалу – шляхом перевірки конспектів;
 - з семінарських занять – на основі перевірки конспектів та виконаних завдань.
- Усі форми контролю включено до 100-бальної шкали оцінки.

Оцінювання результатів поточної роботи (завдань, що виконуються на семінарських заняттях, результати самостійної роботи студентів) проводиться за такими критеріями:

1. Завдання до семінарського заняття (у % від кількості балів, виділених на завдання із заокругленням до цілого числа):

0 % – завдання не виконано; 40% – завдання виконано частково та містить суттєві помилки методичного або розрахункового характеру; 60% – завдання виконано повністю, але містить суттєві помилки у розрахунках або в методиці;

80% – завдання виконано повністю і вчасно, проте містить окремі несуттєві недоліки (розмірності, висновки, оформлення тощо); 100% – завдання виконано правильно, вчасно і без зауважень.

2. Ситуаційні вправи, психолого-педагогічні дослідження та інші завдання творчого характеру (у % від кількості балів, виділених на завдання із заокругленням до цілого числа):

0% – завдання не виконано;

40% – завдання виконано частково, висновки не аргументовані і не конкретні, звіт підготовлено недбало;

60% – завдання виконано повністю, висновки містять окремі недоліки, судження студента не достатньо аргументовані, звіт підготовлено з незначним відхиленням від вимог;

80% – завдання виконано повністю і вчасно, проте містить окремі несуттєві недоліки не системного характеру;

100% – завдання виконано правильно, вчасно і без зауважень.

Розподіл балів, які отримують студенти

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за національною шкалою
	для екзамену
90-100	відмінно
82-89	добре
74-81	
64-73	
60-63	задовільно
35-59	
0-34	незадовільно з можливістю повторного складання
	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

7. Питання до модульного контролю

1. Психологічна експертиза і її місце у системі експертних наук.
2. Об'єкт і предмет психологічної експертизи.
3. Мета і завдання психологічної експертизи.
4. Основні поняття і методологічні принципи експертного аналізу.
5. Характеристика основних проблем, що потребують психологічної експертизи.
6. Характеристика основних умов для проведення психологічної експертизи.
7. Джерела і правила збирання фактичної інформації.
8. Особи і установи, які можуть проводити психологічну експертизу.
9. Суб'єктивно - особистісне підґрунтя експертизи.
10. Гуманітарна експертиза освіти (ГЕО).
11. Мета і завдання гуманітарної експертизи освіти.

12. Поняття "психічне здоров'я" і "особистіша зрілість".
13. Експертиза психологічного і соціального інструментарію, що застосовується в навчальних закладах Міністерства освіти і науки України.
14. Проблема взаємодії психолога з представниками суміжних професій.
15. Основні питання, які вирішує психолог при проведенні трудової експертизи.
16. Необхідні умови для проведення трудової експертизи.
17. Методи і методика виявлення професійно важливих якостей.
18. Діагностика працездатності.
19. Основні питання, які вирішує психолог при проведенні медико-педагогічної експертизи.
20. Медичний і психологічний зміст поняття "відставання в психічному розвитку".
21. Поняття "психологічний вік".
22. Методологія і принципи діагностики вікового розвитку.
23. Основні методики щодо діагностики порушень мислення.
24. Методика "виключення слів".
25. Дослідження працездатності в процесі експертизи.
26. Дослідження пам'яті в процесі психологічної експертизи.
27. Застосування проєктивних методик у роботі психолога-експерта.
28. Основні питання, які вирішує психолог при проведенні судової експертизи.
29. Психологічний і юридичний зміст поняття "душевне хвилювання".
30. Оцінка ситуації, індивідуальний рис особистості і тимчасових негативних факторів впливу на людину.

8. Рекомендована література

Базова

1. Бедь В. В. Юридична психологія: навчальний посібник; 2-ге вид., доп. і переробл. К. : МАУП, 2014. 436 с.
2. Жабокрицький С. В. Судова психіатрія / С. В. Жабокрицький. К.: МАУП, 2014. 176 с.
3. Землянська О. В. Особистість та методи її дослідження при проведенні судово-психологічної експертизи / О. В. Землянська. Х. : Титул, 2017. 244 с.
4. Кримінальний кодекс України. URL: <http://meget.kiev.ua/kodeks/>
5. Кримінально-процесуальний кодекс України. URL: <http://meget.kiev.ua/kodeks/>
6. Кудрявцев И. А. Судебно-психолого-психиатрическая экспертиза. М. : Изд-во Моск. ун-та, 2017. 497 с.
7. Метелица Ю. Л. Судебно-психиатрическая экспертиза потерпевших. М., 1990. 268 с.
8. Методика проведення психологічної експертизи в різних галузях психології. / Укл. Подшивайлов М. М. Вид. 2-е, доп. К. : КСУ, 2016. 24 с.
9. Ребуха Л. З. Психологічна експертиза: технологія та процедура проведення. Тернопіль: THEU, 2009. 234 с.

10. Сафуанов Ф. С. Судебно-психологическая экспертиза в уголовном процессе : научно-практическое пособие. М. : Гардарика, Смысл, 2018. 192 с.

Допоміжна

1. Глуханюк Н.С. Практикум по психодиагностике. М. : МПСИ; Воронеж: МОДЕК, 2016. 208 с.
2. Елисеев О. П. Практикум по психологии личности. СПб. : Питер, 2018. 512 с.
3. Кудрявцев И. А. Комплексная судебная психолого-психиатрическая экспертиза ограниченной вменяемости / Ограниченная вменяемость. М., 1996. 234 с.
4. Лабораторный практикум по основам инженерной психологии / Под ред. Б. А. Душкова. М., 2013. С. 26-43.
5. Лісова О. С. Психологія суїцидальної поведінки : навчальний посібник. Чернівці, 2014. 234 с.
6. Мамайчук И. И. Экспертиза личности в судебно-следственной. СПб : Речь, 2002. 255 с.
7. Метелица Ю. Л. Судебная психолого-психиатрическая экспертиза потерпевших. М., 2015. С. 13-118.
8. Организация и проведение судебно-психологической экспертизы несовершеннолетних. М., 2014. С. 42-56.
9. Прикладная юридическая психология / Под ред. А. М. Столяренко. М., 2001. 386 с.
10. Психологія суїцидальної поведінки: Діагностика, корекція, профілактика: Зб. наук. праць / За заг. ред. С. І. Яковенка. К., 2000. 286 с.
11. Психологія суїциду : посіб. / За ред. В. П. Москальця. К., 2004. 286 с.
12. Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии / под ред. А. А. Крылова, С. А. Маничева. СПб. : Питер, 2000. 560 с.
13. Сафуанов Ф. С. Об основных категориях судебно-психологической экспертизы в уголовном процессе / Психологический журнал, 1994. №3. С.17-21.
14. Сафуанов Ф. С., Шишков С. Н. Экспертиза "правдивости" показаний (возможности психологической экспертизы) / Законность, 1992. № 2. С.23-27.
15. Ситковская О. Д. Психологическая экспертиза несовершеннолетних в уголовном процессе / О. Д. Ситковская, Л. П. Конышева. 2001. 265 с.
16. Справочник по инженерной психологии / Под ред. Б.Ф. Ломова М., 2012. С.112-124.
17. Судебно-психологические экспертные критерии диагностики аффекта у обвиняемого : пособ. для врачей / Под ред. Т. Б. Дмитриевой, Е. В. Макушкина. М., 2004. 128 с.
18. Технології роботи організаційних психологів: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та слухачів післядипломної освіти / За наук. ред. Л. М. Карамушки. К. : ІНКОЛС, 2015. 366 с.
19. Экспертизы в судебной практике : учеб. пособ. / Уклд. В. И. Гончаренко. К. : "Юрінком Інтер". 2010. 289 с.

12. Інформаційні ресурси

1. Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>
2. Обласна наукова бібліотека (м. Рівне, майдан Короленка, 6. URL: <http://www.libr.rv.ua/>
3. Рівненська централізована бібліотечна система (м. Рівне, вул. Київська, 44). URL: <http://www.cbc.rv.ua/>
4. Наукова бібліотека НУВГП (м. Рівне, вул. Олекси Новака, 75). URL: <http://nuwm.edu.ua/naukova-biblioteka> (інформаційні ресурси у цифровому репозиторії).
5. Кабінет Міністрів України. URL: <http://www.kmu.gov.ua/>
6. Законодавство України. URL: <http://www.rada.kiev.ua/>

Національний університет
водного господарства
та природокористування